

A Resistenza „revizionista” megközelítésben^{*}

Sergio Luzzatto

Partigia. Una storia della resistenza

Milano: Mondadori, 2013, pp.373

Sergio Luzzatto, a francia forradalom, valamint az olasz XIX. és XX. század történetek kutatója, a Torinói Egyetem modernkori történelem professzora, számos jelentős mű szerzője (melyek közül megemlítenédők: *Dizionario del fascismo* [a c. di e con V. de Grazia], 2 voll., Torino: Einaudi, 2002-2003; *La crisi dell'antifascismo*, Torino: Einaudi, 2004; *Bonbon Robespierre. Il Terrore dal volto umano*, Torino, Einaudi, 2009). Legújabb könyvében az olasz antifasiszta ellenállás több szempontból *alternatív* (régelbbi terminussal „revizionista”) elemzésére vállalkozott: korábban tabunak számító kérdéseket jár körül, nagy hangsúlyt fektet az olaszországi zsidóság sorsának vizsgálatára a II. világháború utolsó két évében (számos, korábban ismeretlen tény feltárásával), s mindezt részben az Ellenállás néhány legutolsó túlélőjének (a Resistenza története egyes részleteiről való) kifaggatásával valósítja meg.

Luzzatto kötete elején az alábbi felosztás szerint sorolja fel a vizsgáldása nyomán kibontakozó történeli dráma szereplőit: „Menekülő zsidók” (ezek közt elsőként szerepel Primo Levi; az elemzés a fasiszta Olaszországban élő néhány lengyel zsidó – részben magyar vonatkozású – sorsára is kitér); „Torinói partizánok”; „Casale Monferrato-i partizánok”; „Val d’Aosta-i partizánok”; „További partizánok”; „[Náci] kollaboránsok”. *Partigia* címmel eredetileg Primo Levi közölt verset 1981-ben: ez, továbbá Levi jelentősebb prózai művei közül a *Se questo è un uomo* (1947) [*Ember ez?* (ford. Magyarósi G.), 1994], az *Il sistema periodico* (1975) és a *Se non ora, quando?* (1982), melyeket Luzzatto a ’70-es és ’80-as években olvasott először, nagyban ihlették a történelst jelen műve megírására. Luzzatto hatalmas dokumentáció felhasználásával valamennyi szereplő döntés-motivációja elemzésében és a konklúziók megfogalmazásában az emberileg legvégső határig megy el.

Luzzatto alternatív megközelítésének jelentős kritikai visszhangja volt az olasz sajtóban (többek közt a *La repubblica*-ban, a *Corriere della Sera*-ban és a *La Stampa*-ban). A bírálatok jellege jól mutatja, hogy művével Luzzatto minden bizonnyal paradigma-váltást katalizált, hiszen (Romolo Gobbi történelst megfogalmazása szerint) a „Resistenza mítoszának” fellazítását idézte elő. Luzzatto *Partigia*-jának középpontjában egy „csúnya titok” tárulkozik fel, mely Primo Levit

* Jelen ismertetés a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

élete végéig kísérte. 1943 őszén a majdani kémikus és író Val d'Aostában tartózkodott egy partizán-egységgel, és részese volt egy kollektív döntésnek, mely két Casale-Monferrato-i partizán bajtárs kivégzésébe torkollott: a két („szovjet módszerrel” hátulról legéppuskázott) 18 év körüli partizán Fulvio Oppezzo és Luciano Zabaldano volt, akiket tán a Val d'Aosta-i lakókkal szembeni, a partizán egység normáinak nem-megfelelő viselkedésük miatt végeztek ki. Levi tehát élete végéig hordozta magában e nyomasztó titkot, és – bár több művében utalt rá – sosem vallotta be egyértelműen felelősségét az említett elhamarkodott kivégzés kapcsán. Az olasz Ellenállás története „ortodox” verziójának megfelelően Oppezzo és Zabaldano a nácik áldozata volt: ezen állítással próbálták a történészek évtizedeken keresztül elfedni az említett kivégzésről döntők felelősségét, és ez által is akarták hangsúlyozni a Resistenza „feltétlen tisztaságát” (habár Luzzattót megelőzően is akadtak már korábbi, a „Resistenza mítoszát” felülbírálni szándékozó művek, pl. Giampaolo Pansa *Il sangue dei vinti* című 2003-as könyve).

A *Partigia* bizonyosan megtörte a Resistenzával kapcsolatos, egyezményes történeti elhallgatást ill. misztifikálást. Luzzatto egész biztosan nem vádolható nácizmussal, revizionizmussal ill. antiszemizmussal, hiszen nemzetközileg elismert, antifasiszta, zsidó származású történész – célja tehát mindenképp az autentikus ill. adekvát történeti emlékezet kialakításának elősegítése. (Megjegyzendő: nem véletlen, hogy a *Partigia*-t a Mondadori adta ki, mivel Luzzatto korábbi műveinek kiadója, az Einaudi nem vállalta.)

A kritikai reagálások közt mindenképp kiemelendő Gad Lerneré, aki a *La Repubblica*-ban (szimptomatikus címmel: *Primo Levi e l'ossessione di Sergio Luzzatto*) közölt recenziójában alapvetően elhibázottnak, egyfajta „obszesszió” eredményének tartja a *Partigia* közlését, mindenekelőtt mert sérti Levi emlékét (<http://www.gadlerner.it/2013/04/16/primo-levi-e-lossessione-di-sergio-luzzatto>).

A *La Stampa*-ban Alberto Cavaglione történész Luzzattót „naivnak” és végeredményben tájékozatlannak tartja, mivel – mint írja – az Aosta-i Tartományi Könyvtárban hozzáférhető a (Luzzatto és a korszakot kutató más történészek által sem vizsgált) *Demi-siècle de vie paroissiale à Brusson [Fél évszázados szerzetesi élet Brusson-ban]* című, A. Barmaverain által szerkesztett 1970-es kötet, melyben az olvasható, hogy a két fiatal partizánt közvetlen felettesük végezte ki, mivel azok háborgattak és megfenyegettek egy Valle d'Aostában rejtőzködő idős bécsi zsidó nőt, Elsa Polkornyt, aki végül emiatt öngyilkos lett. Cavaglione szerint a két partizán kivégzése bizonyosan megalapozott volt, és a Levi által az *Il sistema periodico*-ban az esettel kapcsolatban található utalások is ennek fényében olvasandók (<http://www.lastampa.it/2013/06/02/cultura/la-verit-sul-segreto-brutto-WNC2VhOF7nktSgO32xBa1H/pagina.html>).

Luzzatto Cavaglione kritikájára reagálva hangsúlyozza, hogy a Barmaverain-kötet nem

tekinthető elsődleges forrásnak, továbbá hogy a bécsi zsidó nő öngyilkossága 1943 december 17-re, míg a két partizán kivégzése december 9-re tehető (<http://www.lastampa.it/2013/06/04/cultura/primolevi-quel-suicidio-non-si-lega-ai-partigiani-EEmHmDK78XKytFu68VvIOJ/pagina.html>). A vitához Luciano Zabdano családja is kapcsolódott a *La Stampa* hasábjain, de talán a fentiek elég adalékkal szolgálnak a könyv által kiváltott vitasorozat érzékeltetéséhez.

A továbbiakban a Luzzatto könyvében található lengyel-magyar-zsidó szál egyes mozzanatait szeretném felidézni (vö. Luzzatto 2013: pp.186-192). A *Partigia V., La giustizia e la vendetta* [*Az igazságosság és a bosszú*] című fejezetében a szerző a II. világháború utáni olaszországi igazságtétel főbb jellemzőit, korlátait és paradoxonjait is körüljárja. E fejezetben követhető nyomon többek közt Cesare Augusto Carnazzi (ügyvéd, a Salò Köztársaságban Aosta, majd Asti *tartományi kormánytisztviselője*) sorsa. Mint Luzzatto rámutat, a kollaboránsok védelme sok esetben hatékonynak bizonyult: a védelem számos alkalommal első fokon eljárásrendbeli hibákra hivatkozva kérte a vádlottak felmentését, amit a semmitőszék legtöbbször jóvá is hagyott. Carnazzi esetében a védelem megpróbálta cáfolni Carnazzi *kollaboráns* voltát, mégpedig úgy, hogy kétségbe vonta a *kollaboráció* fogalmának jogi operacionalizálását. Ezen érvelésnek megfelelően pl. a *rastrellamento* (*tisztogatás/átfésülés*) fogalmának jogi alkalmazhatósága is megkérdőjelezhető, mivel e kifejezés jelentése a háború folyamán többször is alapvetően módosult. A háború kezdeti időszakában a bekerítési terület megtisztítását jelentette a páncélos hadműveleteket követően; később a reguláris egységek által körülvelt terület orvlövészekről való megtisztítását jelentette; végül bármiféle rendőrségi műveletre (pl. letartóztatásokra is) alkalmazták e kifejezést. Hogy lehetne tehát katonai-rendőrségi műveletekkel összefüggésben bármivel is vádolni Carnazzit – tette fel a retorikai kérdést a védelem –, amikor ő kormánytisztviselő volt, nem pedig katona? A védelem hangsúlyozta a Carnazzinak (Salò 20 hónapja alatt) tulajdonítható érdemeket is, melyeket a legkülönbözőbb háttérű személyek jegyzőkönyvezett vallomásaival támasztott alá.

E ponton válik relevánssá a budapesti (hivatalosan: hontalan, saját meghatározása szerint „lengyel állampolgárságú”) zsidó Gerber/Gherber család és Carnazzi viszonyának elemzése a kötetben, annak ellenére, hogy a milánói zsidó közösség kilenc tagja által is aláírt és a bíróságnak átadott, Rosa Gherber tanúskodását magában foglaló (Carnazzira nézve mindenképp kedvező tartalmú) dokumentum nem volt jelentős tényező a védelem szempontjából. Luzzatto leszögezi: Carnazzinak számos zsidó-ellenes intézkedése dokumentálható (ideértve a Primo Levi és más zsidók Fossoliba való deportálásával kapcsolatos rendelkezését 1944 márciusában, ahonnan – immár Carnazzitól függetlenül – az Auschwitzba deportálás következett): ennek fényében válik különösen érdekessé a héttagú Gerber család – 1945 augusztus 7-i – tanúvallomása, melyben

Carnazzinak (a faji üldöztetés időszakában) a külföldi zsidó menekültekről való gondoskodása kap hangsúlyt. A vallomás szerint Gerberék 1943 szeptember 8-án Gandinóba (Bergamo) érkeztek menekülteként és a közeli hegyekben rejtőzködtek el. 1944 őszén a 22 éves Gerber Ladislaót mint partizánt és mint zsidót letartóztatta és halálra ítélte az SS Bergamóban: ekkor fordult nővére, Rosa Gerber Carnazzihoz, aki azon időszakban kormánytisztviselőként családi ügyekkel foglalkozott, s aki utóbbi kapcsolatai révén elintézte az ítélet visszavonását és Ladislao kiszabadítását.

Luzzatto az antiszemita tisztviselő által megmentett zsidó fent röviden ismertetett történetét egy tágabb kontextusban vizsgálja. Kutatásai alapján megerősíti, hogy a Gerber család valóban *hontalan* volt: Salomone Gerber és Enzia Rosemberg, bár Lengyelországban születtek a XIX. sz. '80-as éveiben, Budapesten ismerkedtek meg (ahová bevándoroltak, és ahol később öt gyermekük megszületett). Magyarországról 1938-ban érkeztek Olaszországba (ahonnét pedig eredetileg Amerikába akartak tovább utazni). 1943-ban kerültek Gandinóba, az ott levő internált civil (német, osztrák, jugoszláv, lengyel és magyar) zsidókhoz, akik többnyire szőrmekikészítésből éltek. A komoly problémák a Gerber-család számára is 1943 november 30-t követően kezdődtek, az 5. számú (tökéletesen jogfosztó) rendőrségi rendelet érvénybe léptetésével. Bár Bergamo körzetében már 1943 decemberétől tartóztattak le zsidókat, Gandinóban egyet sem a 60 internált közül (a német megszállás teljes időszaka alatt, a háború végéig!), kivéve Ladislao Gerbert. Gandino lakossága segítette és védelmezte az ott tartózkodó külföldi zsidókat. Ladislaót (ahogy az utolsó túlélő rokon is, Elena Gerber 2012-ben megerősítette) a németek tartóztatták le 1944 augusztusában, egy váratlan tisztogatás alkalmával. Mint említve volt, ezt követően fordult Rosa – egy a bergamói kórházban dolgozó magyar-zsidó gyermekorvos, Clara Klein közvetítésével – Carnazzihoz. Elena Gerber pontosításának megfelelően (és Rosa Gherber említett – Carnazzi érdemeit felnagyító – tanúvallomásától eltérően) Ladislao (valamint Oscar) Gerber valójában nem vett részt partizánakciókban, nem is vádolták őket ezzel a németek, és Ladislaót nem is ítélték halálra. Egyébiránt Carnazzinak Ladislao Gerberrel tanúsított segítőkész hozzáállása nem cáfolható.

Zárásként e ponton említendő meg (azon túl, hogy Luzzatto műve fontos és izgalmas olvasmány), hogy Izrael 2004-ben Gandino lakosai közül hatot a *Népek Igazának* ismert el. - - -